O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
TERMIZ DAVLAT UNIVERSITETI
SURXONDARYO VILOYATI TURKMAN MILLIY
MADANIYAT MARKAZI

MAXTUMQULI FIROG'IY

tavalludining 300 yilligiga bag'ishlangan

"MAXTUMQULI-DO'STLIK KUYCHISI"

mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy

KONFERENSIYA MATERIALLARI

2024-yil 20-aprel
Termiz shahri

II

ISBN 978-9910-723-01-5

2355

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

TERMIZ DAVLAT UNIVERSITETI
SURXONDARYO VILOYATI
TURKMAN MILLIY MADANIYAT MARKAZI

MAXTUMQULI FIROG‘IY TAVALLUDINING 300 YILLIGIGA BAG‘ISHLANGAN «MAXTUMQULI – DO‘STLIK KUYCHISI»

mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari

2024-yil, 20-aprel

Termiz-2024

MAXTUMQULI FIROG‘IY TAVALLUDINING 300 YILLIGIGA BAG‘ISHLANGAN «MAXTUMQULI – DO‘STLIK KUYCHISI» MAVZUSIDAGI XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYANI TASHKIL ETISH VA O‘TKAZISH BO‘YICHA

TASHKILIY QO‘MITA

Toshqulov A.H.	Termiz davlat universiteti rektori, tashkiliy qo‘mita raisi
Shaydullayev A.Sh.	Termiz davlat universiteti ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektor, rais o‘rinbosari
Shofiyev O.B.	Termiz davlat universiteti, yoshlar masalalari, ma’naviy-ma’rifiy ishlar bo‘yicha prorektor
Axmedov H.Y.	Termiz davlat universiteti o‘zbek filologiyasi fakulteti dekani
Amonturdiyev N.R.	Termiz davlat universiteti o‘zbek tilshunosligi kafedrasi mudiri
Arslonov A.K.	Termiz davlat universiteti o‘zbek adabiyotshunosligi kafedrasi mudiri
Eshmuminov A.A.	Termiz davlat universiteti o‘zbek tili va adabiyoti kafedrasi mudiri
Maxmaraimova Sh.T.	Termiz davlat universiteti o‘zbek tilshunosligi kafedrasi professori
Umurkulov B.	Termiz davlat universiteti o‘zbek tilshunosligi kafedrasi professori
Avazov E. X.	Termiz davlat universiteti iqtisodiyot va turizm fakulteti moliya va moliyaviy texnologiyalar kafedrasi dotsenti
Yo‘ldoshev N.T.	Termiz davlat universiteti o‘zbek adabiyotshunosligi kafedrasi dotsenti
Turdiqulov Sh.D.	Termiz davlat universiteti o‘zbek tilshunosligi kafedrasi katta o‘qituvchisi
Nadim Muhammad Humoyun	Termiz davlat universiteti o‘zbek tili va adabiyoti kafedrasi katta o‘qituvchisi

TAHRIR HAY’ATI

Maxmaraimova Sh.T.	filologiya fanlari doktori, professor (mas’ul muharrir)
Turdiqulov Sh.D.	filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (mas’ul kotib)
Arslonov A.K.	filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori
Amonturdiyev N.R.	filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori
Humoyun Nadim Muhammad	filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori

Mazkur to‘plam Termiz davlat universiteti Kengashining 13-apreldagi 7-son qarori bilan tasdiqlangan.

Maxtumquli – do‘stlik kuychisi / Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to‘plami. – Termiz: Termiz davlat universiteti NMM, 2024.

© Maxtumquli Firog‘iy tavalludining 300 yilligiga bag‘ishlangan «Maxtumquli-do‘stlik kuychisi» mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to‘plami
Termiz davlat universiteti, 2024.

Anjumanimizning muhtaram ishtirokchilari, aziz qardoshlarimiz va hamyurtlarimiz!

Ushbu to‘plam Termiz davlat universiteti va Surxondaryo viloyati turkman milliy madaniyat markazi bilan hamkorlikda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «Buyuk turkman shoiri va mutafakkiri Maxtumquli Firog‘iy tavalludining 3O0 yilligini keng nishonlash to‘g‘risida» 2024-yil 19-fevraldagi PQ-76-son Qarori, Surxondaryo viloyati hokimining 2024-yil 4-martdagi 01-14/141-son Qarorining amaldagi ijrosiga bag‘ishlab o‘tkazilgan «Maxtumquli – do‘stlik kuychisi» mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallaridan tashkil topgan.

Anjuman bahona do‘st va birodar xalqlar madaniyatiga bir qadar nazar tashlash imkonini beruvchi ushbu to‘plamga tartib berish hamda tahrir jarayonida xorij davlatlaridan yuborilgan qo‘lyozmalarning til xususiyatlarini saqlashga harakat qilindi. Tabiiyki, har bir zabon egasi o‘zi anglagan, bilgan, idrok etgan olamning o‘ziga qadrli chizgilarini o‘zigagiga mos, xalqiga, madaniyatiga xos yo‘sinda payqaydi, tasavvur qiladi. Milliy manzaralararo bo‘y ko‘rsatgan shoir timsoliga e’tirofning betakror, go‘zal namunalari bor bu qo‘lyozmalarda. Zotan, qardosh xalqlarning yetuk shoiri, o‘zidan keyingi shoirlarning ustozi – Maxtumquli bilan bog‘liq tarixiy voqealar, ijodiga doir jihatlar ushbu maqolalarda o‘zgacha talqin qilingan, tilga olingan. Bu bilan to‘plam bilan tanishayotgan hurmatli o‘quvchimizga maqola tilining uslubiy bo‘yoqdor qirralarini anglatish, shu tildan foydalanuvchilar nafasini yetkazish maqsad qilinganini ma’lum qilamiz. Zotan, o‘zbek, turkman, ozarbayjon, qoraqalpoq, qozoq, rus, afg‘on, fors qardoshlarimiz yuborgan bitiklar aynan shu – dunyo tillarining kamalak rangini ifoda etarkan, bu jihat shuuringizda xalqlar mushtarakligining nafaqat adabiy-estetik, balki yaxlit lisoniy-madaniy manzarasini-da gavdalantirishiga shubhamiz yo‘q. Binobarin, muhtaram o‘quvchilarimiz hamda anjuman qatnashchilari mazkur adabiy-ma’rifiy, falsafiy-irfoniy talqinga yo‘g‘rilgan mo‘jaz tadqiqotlarga munosib baho beradilar, shoir she’rlaridan bahramand bo‘ladilar.

To‘plam materiallaridan filolog mutaxassislar, ona tili va adabiyoti o‘qituvchilari hamda magistratura va bakalavriat talabalari foydalanishlari mumkin.

Maqolalarning ilmiy saviyasi, keltirilgan dalillarning haqqoniyligi uchun mualliflarning o‘zlari mas’uldirlar.

To‘plam bilan tanishayotgan aziz birodarlarimizga yoqimli mutolaa va tan-sihatlik tilab qolamiz.

Hurmat bilan, tahrir hay’ati

Абдуқодир ТОШҚУЛОВ,
Термиз давлат университети ректори

Тил – маданият, шеърият – ботинга сари ташланган йўл. Дунё тан олган қалам соҳибларидаги абадиятга дахл қилгулик хислат Яратганнинг буюк неъмати – сўз қудрати орқали воқе бўлади. Алишер Навоий, Рўдакий, Фирдавсий, Низомий, Гёте, Пушкин, Шекспир сингари Махтумқули шеърияти ҳам нафақат туркман миллатининг, балки инсоният маънавий тараққиётининг гултожларидан бўлиб қолажак. Сўзки руҳиятнинг тилмочи экан, унда олам тасвирини ёрқин ва гўзал чизгиларга буркаш ва аксинча, ботиннинг зулматли бурчакларига назар ташлаш имкони бор. Токи шу зулматни эзгуликнинг нури билан енгиш мақсадида қалбларнинг туб-тубини гуман ғоялар билан ёритиб, жунбушга келтира олган ижодкоргина авлодлар хотираси ва маънавий меросидан жой олишга ҳақли.

Шоир ижодидаги халқчиллик ахлоқ, инсонийликнинг ўзига хос намунасигина эмас, дунёни теран англашнинг ўзига хос усули, ҳаётнинг жўн фалсафасидан тортиб, ижодкор шууридаги тасаввуфий ғояларни тушунтира олувчи ўзига хос тафаккур тарзи ҳам. Етук алломалар, илм арбоблари, тариқатчилар ватани, қўҳна тамаддунлар бешиги – ўзбек юртида Махтумқули ижодининг юқори пардаларда эътироф этилиши шундан. Шоир шеърий тўпламларининг йигирманчи асрнинг биринчи ўн йиллигидан бошлаб Хива, Тошкент, Самарқанд, Бухоро шаҳарларида илк литографик тарзда босмадан чиқарилиши, унинг таҳсил йиллари Бухоро ва Хивада ўтганлиги Махтумқули ҳаёт ва ижод йўлининг ўчмас излари дастлаб Ўзбекистонга тегишли эканини тасдиқлайди. Ҳазрат Алишер Навоийни ўзига устоз билган шоир у каби ўз миллий классик адабиётининг асосчиси саналади. Она тилининг нуфузини юксалтириш мақсадида

туркман тилининг халқчил шаклларига мурожаат қилган Махтумқулининг ижодий-фалсафий қарашларида мутафаккир Алишер Навоий инжу ғояларининг пайқалиши бежизга эмас. Бинобарин, қардошларининг хурсандчилигини ўз шодлиги боиси билиб келган ўзбек халқи учун бу етук мутафаккир билан боғлиқ ҳар бир жиҳат аҳамиятлидир.

Муҳтарам Президентимиз Ш.М.Мирзиёевнинг “Буюк туркман шоири ва мутафаккири Махтумқули Фироғий таваллудининг 300 йиллигини кенг нишонлаш тўғрисида” 2024 йил 19 февраль, ПҚ-76-сон Қарори халқлар дўстлиги тимсолидаги шоир сиймосига берилган энг юксак баҳодир. “Ўзбекистон ва Туркманистон ўртасидаги дўстлик ҳамда яхши қўшничилик муносабатлари тарихида янги давр бошланган ҳозирги пайтда Махтумқули Фироғийнинг ўлмас бадиий мероси халқларимиз учун янада муҳим аҳамият касб этмоқда. Икки қардош эл учун бирдек ардоқли бўлган шоирнинг баркамол асарлари мамлакатимизда мунтазам равишда, йирик ададларда нашр этилмоқда. Тошкент ва Хива шаҳарларида шоир хотирасига бағишлаб бунёд этилган ёдгорлик мажмуалари табаррук зиёратгоҳларга айланган” дейилади қарорда.

Ушбу тадбирларга дахлдорлик Термиз университети учун ҳам юксак масъулият. Дунёнинг турли бурчаклари: АҚШ, Швеция, Туркия, Туркманистон, Озарбайжон, Қозоғистон, Афғонистон ҳамда ватандошларимиздан биз томон йўлланган битиклар масъулиятимизга шараф ҳиссини юклайди.

Термиз давлат университетининг шонли 70 йиллик юбилейини нишонлашга бағишланган тадбирлар доирасида шоирга эҳтиром тимсолидаги халқаро илмий конференцияга мезбонлик қилаётган университетимиз жамоаси номидан ушбу шарафли муносабат ила ҳурматли меҳмонларимизга

ХУШ КЕЛИБСИЗ дейман!

Adabiyotlar

1. Hoshimov O‘. Shamol esaveradi. – Toshkent: Meriyus, 2017. – 256 b.
2. Qo‘ng‘urov R., Begmatov E., Tojiyev Y. Nutq madaniyati va uslubiyati asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 1992. – B.113.
3. Raxmonova M. Badiiy matnlarda sukutning ifodalanishi / Central Asian journal of education and innovation, Volume 3, Issue 2, February 2024.
4. Yo‘ldoshev M. Badiiy matnning lisoniy tahlili. – Toshkent, 2008.

Summary

This article talks about the act of silence, which is considered a tool of expression, used in Utkir Khashimov’s story «Listen to the Heart», and shows this with examples.

Key words: story «Listen to your heart», ellipsis.

Резюме

В данной статье говорится об акте молчания, которое считается инструментом выразительности, использованном в рассказе Уткира Хашимова «Прислушайся к сердцу», и показано это на примерах.

Ключевые слова: рассказ «Прислушайся к сердцу», многоточие, эллипсис.

SAVDOGAR NUTQINING LINGVISTIK TADQIQI

To‘raliyev Baxodir Erali o‘g‘li,
Termiz davlat universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada qadimdan insoniyat hayotida muhim ahamiyatga ega sohalardan biri bo‘lgan savdo va savdogar nutqi leksikasining lingvistik xususiyatlari, bu borada jahon va o‘zbek tilshunosligida amalga oshirilgan ilmiy tadqiqotlar haqida fikr yuritiladi.

Kalit so‘zlar: sohaviy nutq, savdogar nutqi leksikasi, xaridor murojaati, qoliplashgan gaplar.

Аннотация: В данной статье рассматриваются лингвистические особенности лексики торгово-купеческой речи, которая с древнейших времен была одной из важнейших сфер жизни человека, а также научные исследования, проводимые в этом направлении в мировом и узбекском языкознании.

Ключевые слова: отраслевая речь, лексика торговой речи, покупательская привлекательность, клише.

Abstract: This article discusses the linguistic features of the lexicon of trade and merchant speech, which has been one of the most important areas in human life since ancient times, and the scientific research conducted in this regard in world and Uzbek linguistics.

Key words: industry speech, lexicon of merchant speech, customer appeal, cliches.

Tilda uchraydigan leksik birliklar inson tafakkuri va borliq haqidagi qarashlarining ongdagi aksi bo‘lib, jamiyatning rivojlanishi bilan takomillashadi yoki yo‘qolib boradi. Fan-texnika taraqqiyotida turli sohalarda bo‘layotgan inqilobiy o‘zgarishlar davrida nutqimizdagi ko‘plab sof turkiy leksema, ibora va maqollar unut bo‘lib ketmoqda. Ushbu til birliklarini lingvistik jihatdan o‘rganish va ilmiy tahlil qilish, lug‘atlashtirish muhim ahamiyatga ega.

So‘nggi vaqtlarda tilshunoslikning amaliy sohalariga e’tibor kuchayib, shu yo‘nalishlarda tadqiqot ishlari ko‘paymoqda. Jahon tilshunosligida jonli nutqni o‘rganish va bu sohada amaliy tadqiqotlar olib borish sezilarli darajada rivojlangan. Xususan, rus tilshunosligida **I.V.Sherstyanixning nomzodlik ishi og‘zaki reklamaning janr xususiyatlarini tavsiflab, u savdo** nutqining asosiy qismini tashkil etuvchi xarid holatining janri hamda madaniy omillarning nutqdagi qiyofasini aks ettiruvchi og‘zaki reklamaning janr shakllarini tahlil etgan, savdodagi jonli (og‘zaki) maqtov-ta’riflarni janr sifatida baholab, lingvistik tahlil qilingan**[1:3]**. **Bu tadqiqotning ahamiyatli jihati shundaki, muallif o‘zidan oldingi reklama janrining xususiyatlariga bag‘ishlangan ishlarni yaxshi o‘rganib chiqqan va og‘zaki reklamalar biror ishda tahlil etilmaganligini hisobga olib, ilmiy ishining obyekti sifatida og‘zaki reklamani belgilab olgan. Y.A.Nikanorova Peterburg bozori nutqining o‘ziga xos jihatlarini komunikativ aspekt**

asosida tahlil qilgan. U izlanishlarida "nutqiy akt va nutqiy janrning farqlari"ni ochib bergan [2:6]. I.A. Imshineskaya "tijorat reklamasining nutq uslubi, uning janr turlari" **[3:3]** haqida tadqiqot ishi olib borgan. Tadqiqotchi I.F.Proxorova nomzodlik ishida "sotuvchi va xaridor o'rtasidagi ishonchlilik va ishonchsizlik tamoyillarini psixologik jihatdan" **[4:3]** tadqiq etgan. Savdogar va oluvchi o'rtasidagi muloqotning qay darajada bo'lishi, shuningdek, nutqiy vaziyat ularning dialogiga qanday ta'sir etishi yortib berilgan. Y.V.Xarchenko professional sohalarda "shaxslararo aloqaning og'zaki xulq modellari"**[5:5]**ni ishlab chiqqan va modellarning tuzilishi borasidagi ilmiy izlanishlarni amalga oshirilgan**.** Savdo jarayonidagi nutq bilan bog'liq ishlardan yana biri, ya'ni "jonli marketingning komunikativ va matn xususiyatlar"**[6:2]**ini yoritishga qaratilgan ishni Y.A.Yeremina tadqiq etgan. Tijoratdagi "asosiy shaxsiy xususiyat sifatida ochiqlik faoliyatini sotuvchilik kasbi misolida psixoligik aspektda" **[6:2]** yoritib berilgan tadqiqot T.M.Babayev tomonidan olib borilgan. Rus tilshunosligida tabrik nutqi ham o'rganilgan va nutq ko'rinishini janr sifatidabaholashgan. Bunday ishlardan biri V.V.Dementevning ilmiy tadqiqotidir. Bundan tashqari rus tilshunosligida olib borilgan ko'plab ishlarda ham tabrik nutqi alohida janr sifatida talqin etilgan**.** Yuqorida sanab o'tilgan ishlarning mavzu ko'lamidan ham aniqki, sohaviy nutq, ayniqsa, savdogar nutqi bilan qiziqish rus tilshunosligida ancha rivojlangan va shu sohaga doir ko'plab ilmiy tadqiqotlar yozilgan.

Biroq ijtimoiy munosabatning asosiy shakli bo'lgan jonli muloqot nutqi o'zbek tilshunosligida hali keng ko'lamda o'rganilganicha yo'q. O'zbek tilshunosligida jonli nutqni o'rganishga XX asrning 20-yillardayoq e'tibor qaratilgan. O'sha davrlarda ilm-fan sohasida katta inqilob yasagan jadidlardan biri Abdurauf Fitrat o'zbek tilining imkoniyatlarini sinchiklab o'rgangan va o'zbek tilining qoidalarini yaratgan. Tilga oid qarashlarini "Sarf" va "Nahv" asarlari orqali asoslab bergan. Tilning ichki xususiyatlarini va tarkibini jiddiy tahlil qilgach shunday fikrga kelgan: **"…Bilamizki, bizning shaharlarimiz yuzlab yillardan biri arab, forsi(y) adabiyotining hukmi ostida yashaydir. Shuning uchun bizda shahar tili buzulg'andir. Tilimizning sof shaklini daladag'i el-**

aymoqlarimizda ko‘ra olamiz. Dalada yashag‘an el-aymoqlarimiz orasida unlaring jon ozug‘i bo‘lib turg‘an dostonlar, ertaklar, matallar, laparlar, ashulalar, qo‘shiqlar bor. Shunlaring hamasini buyuk bir diqqat bilan xalq og‘zidan chiqqani kabi yozib olish kerak” [9:141]. Jadidlarning bu harakatlari nutqiy sohadagi ilk urinishlardan biri edi. Biroq bugungi kundagi sotuvchi nutqida faol leksikani sof o‘zbekcha yoki turkiy leksika deya olmaymiz. Chunki ularning tarkibida ham forsiy, arabiy, yevropa tillariga oid ayrim leksika kirib ulgurgan.

O‘zbek tilshunosligida “Nutq madaniyati” alohida fan sifatida shakllangan bo‘lsa-da, sohaviy nutq bo‘yicha qilingan ishlar sanoqli. Bugunga qadar nutq sohasida B.Husanov, V.G‘ulomov, J.Omonturdiyev, A.Omonturdiyev, E.Begmatov, M.Tursunpo‘latov, M.Yo‘ldoshev, Q.Yadgarov, N.Bekmirzayev, A.Muhiddinov, J.Rahimboy, R.Qo‘ng‘urov, Y.Tojiyev, T.Qudratov, S.Mo‘minov kabi tilshunoslar izlanishlar olib borishgan, darslik va o‘quv qo‘llanmalar yaratishgan. Yuqorida sanab o‘tilgan darslik va o‘quv qo‘llanmalar nutq mohiyati, madaniyati, uslubiyatini yoritib bergan, qilingan ishlarning aksariyati umumiy xarakterga egadir. Aynan biror soha yoki ijtimoiy qatlam vakillarining nutqi, jonli til xususiyatlarini o‘rganishga, nutq texnikasini tavsiflashga qaratilgan ishlar juda ozchilikni tashkil etadi.

O‘zbek sohaviy nutqiga oid dastlabki tadqiqotlarni Suyun Karimov, Anvar Omonturdiyev, Nizomiddin Mahmudov, Ernest Begmatov kabi taniqli tilshunoslar boshlab bergan. Biz ham ushbu izlanishimizda savdogar nutqining o‘ziga xos jihatlari haqida fikr yuritamiz.

Dastlabki kishilik jamiyatida o‘zaro munosabatlar juda sodda tarzda bo‘lgan. Jamiyat ongining yuksalib borishi natijasida natura (mahsulot ayirboshlash) ko‘rinishidagi ilk savdo munosabatlari shakllangan. Odamlar o‘zlarida mavjud mahsulot evaziga o‘zlarida bo‘lmagan mahsulotni almashtirib olishgan. Savdo jarayoni murakkab jarayon bo‘lib, sotuvchi va xaridor o‘rtasida ma’lum ijtimoiy talablarga asoslangan muloqot bo‘lib o‘tadi. Ma’lumki, dastlab bozorlar bo‘lmagan. Ijtimoiy munosabatlarning rivojlanishi natijasida keyinchalik ochiq osmon ostida, yoyma rastalarda,

xaridorni chaqirib oldi-sotdi amalga oshirilgan. Sotuvchining ko‘proq foyda topish ehtiyoji uning o‘zi sotadigan mahsulotni reklama qilishiga sabab bo‘lgan. Natijada reklamaning qadimiy shakllaridan biri − mahsulotni ovoz chiqarib, baqirib ta’riflash an’anasi shakllangan.

Zamonaviy og‘zaki nutqda reklama folklor an’analari natijasida shakllangan. Bunda reklama undovlarining o‘ziga xosligi, ularning zamonaviy sharoitda semantik xilma-xilligi ahamiyatlidir. Og‘zaki reklamaning peshtaxta, radio va televedeniyedagi reklamadan yaqqol ajralib turadigan o‘ziga xos jihati – faqat monolog ko‘rinishida emas, balki dialogik ko‘rinishining ham mavjudligidir. Sotuvchi mahsulotini yoki xizmatini jonli reklama qilayotgan bir vaqtda xaridor undan mahsulotning yoki xizmatning o‘zi uchun qiziqarli jihatini so‘rab murojaat qilishi va dialog vujudga kelish holatlari ham kuzatiladi. Og‘zaki reklama jarayonida xaridor va sotuvchi munosabatlari bevosita kechadi. Savdo hududlarida kechadigan reklama polifunksional bo‘ladi: chunki kommunikantlar – axborot yetkazuvchilar tomonidan og‘zaki shakldagi axborot, modallik, subyektiv baho munosabati va turli munosabatlarning sinkretizimi reklama vositasida namoyon bo‘ladi. Reklamada milliy va madaniy g‘oyalar, qadryatlarga mos keladigan ruhiy stereotiplarning mavjudligi sotish muloqotidagi muvaffaqiyatni ta’minlaydi. Reklamaning xususiyatlarini tadqiq etgan va uning tarixi bilan qiziqib ko‘rgan tadqiqotchi I.V.Shestryanix quyidagicha xulosa beradi: “…shahar va qishloqlarni aylanib yurgan savdogarlar va chayqovchilar o‘zlarining mollarini shu qadar beparvolik va mohirlik bilan maqtashdiki, bu an’ana savdo nuqtasida zamonaviy og‘zaki reklamada davom etmoqda” **[1:11]**. Sotuvchi nutqi mubolag‘aviy va ishontiruvchi xaraterda bo‘ladi.

Savdo sohasi vakillarining nutqida o‘ziga xos so‘zlar, terminlar, jargonlar, frazeologik birliklar, paremiologizmlar mavjud. Bu birliklar faqatgina jonli so‘zlashuv nutqidagina qo‘llanib, adabiy tilda deyarli ishlatilmaydi. Bu soha vakillarining nutqini quyidagicha guruhlarga bo‘lish mumkin:

a) sotuvchi nutqi;

b) xaridor nutqi;

c) dallol nutqi.

Sotuvchi nutqida ishlatiladigan leksik qatlam juda qadimiy bo‘lib, ushbu soha faoliyat turining zamonaviylashuvi natijasida soha leksikasi arxaiklashmoqda. Chorvador nutqi xususiyatlarini chuqur tadqiq etgan Anvar Omonturdiyev bu sohaga xos leksik birliklarning kamayib ketishini shunday xulosalaydi: “Chorvadorlarning chorvachilik bilan bog‘liq muomala vositalari tarixiylik nuqtayi nazaridan birbiridan keskin farqlanuvchi ikki davrga: 1) sho‘ro tuzumigacha bo‘lgan; 2) sho‘ro tuzumi davri chorvadorlari nutqiga ajraladi. Birinchi davrda asrlar davomida yaratilgan, minglab nozik, obrazli so‘z va iboralar, evfemik ifodalar, terminologik vositalar, umuman aytganda, fundamental tadqiqot obyektiga arzigulik til boyliklari mavjud bo‘lib, bular ikkinchi davrga kelib, muayyan sabablar bilan, zahirasi tugayotgan kon kabi botinlashgan, professionalligini yo‘qotib, “yalang‘och”lanib qolgan; uning o‘rnini **SJK** (qo‘ylarni sun’iy qochirish punkti), **qo‘zilatish kompaniyasi, separator, qo‘zi so‘yish kompaniyasi, qo‘zini o‘stirishga qoldirmoq, davlatga go‘sht, sut, teri, jun topshirmoq, go‘sht, sut, jun, teri ishlab-chiqarish** (aslida yetishtiriladi) **davlat planini bajarmoq, qo‘y sirg‘alash, ferma mudiri, chorva buxgalteri, veterinar vrach** kabi “evfemik libosi yechilgan”, go‘yo adabiylashtirilgan, zamonaviylashtirilgan “sovetizm”lar egallay boshlaganki, bu estradaga aylangan mumtoz qo‘shiqni eslatadi”**[10:154]**. Vaqt nuqtayi nazaridan olib qaraganda olimning davrlashtirishi va bu soha vakillari nutqining “g‘arib”lashuviga sabab aniq ko‘rsatilgan. Yuqoridagi siyosiy-ijtimoiy omillar choravachilik bilan bog‘liq savdogar nutqiga ham ta’sir o‘tkazgan.

Kishilik jamiyatining turli bosqichlarida savdo va uning turlari turlicha shakllarda amalga oshirilgan. Dastlab savdo tovar ayirboshlash tarzida kechgan bo‘lsa, keyinchalik qog‘oz va tanga pullar ixtiro qilingach, pul orali savdo qilish tartib-qoidalarga asoslangan ko‘rinishda amalga oshirilgan. Qadimiy bozor turlariga chorva mollari va dehqonchilik mahsulotlari sotiladigan bozorlarni misol keltirish mumkin. Ushbu bozorlardagi sotuvchi va oluvchi, dallolning o‘ziga xos leksikasi mavjud.

“Ma’lumki, tilning eng ko‘p madaniy ma’lumotlar tashuvchisi frazeologik birliklar hisoblanadi, chunki ular xalqning madaniyati, tasavvuri, odatlari, qadimiy an’analari, obrazli tafakkuri va o‘ziga xos xulq-atvori bilan bog‘langan”**[11:28]**. Har bir mahsulot sotuvchisining alohida qoliplashgan iboralari mavjud. Savdo juda tez va qizg‘in jarayon, bu holat tasviri uchun sotuvchilar “Savdo – soqol siypaguncha” maqolini ishlatishadi. Sotuvchi bilan savdolashish imkoni bor hududlarda savdo-sotiq jarayonida ikkala tomon savdolashishga berilib ketadilar. Savdolashish vaqtida har ikkala tomonning navbatma-navbat gapirishi natijasida shovqin ham paydo bo‘ladi. Bu jarayonlarning nutqiy tasviri sifatida “Savdolashuv − savdoning yarmi”; “Savdo g‘avg‘osiz bo‘lmas, polvon – gavdasiz”**[12:87]** kabi frazeologik birliklar ishlatiladi.

Sotuvchi nutqi, ham monolog ham dialogik ko‘rinishda bo‘ladi. Boshqa soha vakillaridan farqli o‘laroq, sotuvchi va xaridor savdolashish oldidan hech qanday tayyorgarlik ko‘rmaydilar, savdolashish jarayonidagi barcha fikrlar jonli, tabiiy, favqulodda kechadi. Bu jarayonda har ikkala tarafning so‘z qo‘llashga qay darajada mohirligi namoyon bo‘ladi. Savdogar nutqini tahlil obyekti qilib olgan tadqiqotlar tilimiz tabiatiga doir bir qator yangiliklar qilish, og‘zaki jonli nutqning o‘ziga xos jihatlari haqida xulosalar chiqarish imkoniyatini beradi. Shuningdek, adabiy tilimizning yanada boyishiga, ravnaq topishiga xizmat qiladi. Sotuvchi nutqida keng qo‘llanilgan fonetik, grammatik, leksik vositalar, shuningdek, badiiy tasvir vositalaridan foydalanish natijasida savdogar mahoratini yoritib berish bo‘yicha amalga oshirilgan ilmiy xulosalangan tahlillar mavjud bo‘lishi kerak. O‘zbek tilshunosligida ushbu sohaga doir leksikani saqlash, ularning lingvomadaniy, pragmalingvistik xususiyatlarini tahlil qilish uchun xaridor va sotuvchi, sotuvchi va dallol nutqining o‘ziga xos jihatlarini lingvistik jihatdan o‘rganish zarurati mavjud.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Шерстяных Инна Валерьевна. Устная реклама на месте продажи: обоснование и интерпретация жанра: Авторефарат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. – Новосибирск, 2004. - 23 с.

2. Никанорова Елена Алексеевна. Речевой облик Петербургского рынка (коммуникативно − жанровый аспект): Авторефарат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. – Санкт-Петербург, 2007. -21 с.

3. Имшинецкая Ия Анатольевна. Речевой стиль коммерческой рекламы в его жанровых разновидностях: Авторефарат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. – Пермь, 2007. -22 с.

4. Прохорова Ирина Федоровна. Распознавание доверия-недоверия во взаимодействии продавца и покупателя: Авторефарат диссертации на соискание ученой степени кандидата психологических наук. − Санкт-Петербург, 2007. -25 с.

5. Харченко Елена Владимировна. Межличностное общение: Модели вербального поведения в профессиональных стратах: Авторефарат диссертации на соискание ученой степени кандидата психологических наук. -Санкт-Петербург, 2007. -52 с.

6. Еремина Екатерина Александровна. Коммуникативные и текстовые особенности прямого маркетинга: Авторефарат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. – Москва, 2007. -22 с.

7. Turdikulov S. D. Ethnolinguistic features of surkhandarya microtoponyms (on the example of theotoponyms) //Theoretical & Applied Science. – 2020. – №. 4. – С. 81-83.

8. Бабаев Тосиф Музаффар оглы. Общительность как базовое свойство личности в коммерческой деятельности (на примере професси продавца): Авторефарат диссертаци на соискани учено степени кандидат психологически наук Москв, 2005. -20 с.

9. Fitrat A. Tanlangan asarlar. 1-jild. – Toshkent: Manaviyat, 2009. -336 b.

10. Омонтурдиев А. Профессионал нутқ эвфемикаси (чорвадорлар нутқи мисолида). Фил. фан. док. дисс. -Тошкент, 2009. -252 б.

11. Нурмуҳаммедов Ю. Ўзбек миллий-маданий дунёқарашининг фразеологик сатҳ аспектидаги таҳлили. Фил. фан. фал. док. (PhD) дисс. – Самарқанд, 2021. - 164 б.

12. O‘zbek xalq maqollari. Turdimov Sh. Muharrirligi ostida. “Sharq” nashriyot-matbaa aksiyadorlik bosh kompaniyasi bosh tahririyati, 2005-yil. -224 b.

MUNDARIJA

Termiz davlat universiteti
Abduqodir Toshqulov tabrik so‘zi..... 5

I SHO‘BA. MAXTUMQULI FIROG‘IY – XALQLAR DO‘STLIGI KUYCHISI

Мирзо Кенжабек	Махтумқули ижодида руҳий ҳаёт ва Маърифий-маънавий мавзулар талқини.....	7
Матризоев Қ.	Махтумқули менинг тақдиримда.....	37
Авездурдиева Г.Х.	Махтумқули – ўзбек-туркман дўстлиги тимсоли.....	42
Матёқубова Г.А.	Махтумқули – коинот ва кўнгил оламининг сарчашмаларида.....	47
Рустамова Ч.	Творческое наследие Махтумкули Фраги – бесценное общечеловеческое достояние.....	53
Давлатова С.Т.	Ўзбекистон ва туркманистон дўстлик алоқаларини мустаҳкамлашда Махтумқули маънавий меросининг аҳамияти.....	60
Назаров Б., Муродов Ғ.	Ибрат ва ҳайрат намунаси.....	68
Ulvi (Binnatova) Almaz, Suleymanlı Atilla	Türk dünyasının klassik şairi Məhtimqulu irsinin azərbaycanda öyrənilməsi.....	78
Sobirov A. Sh.	Turkiy xalqlarning sayroqi tili.....	85
Qosim Yashar	Turkıy xalklar she’rıyatınınq oltın davrı (Zahiraddin Muhammad Bobur, Şoh İsmoyil Xatoyi va Muhammad Fuzuliylar ijodi misolida).....	90

Abdul Khalil Ahmad Oughli, Turgut Koçoğlu	Maxtumqulı Fırog‘ıynıng sherıyat dunyosıdagı o‘namlı o‘gıtlar.....	100
Жарылкасынулы Шарип Амантай	Творчество Махтумкули в контексте казахско-туркменских литературных связей..	107
Kerwenow T.A.	Garagalpak edebiýatynda Magtymgulynyň edebi däpleriniň ösdürilişi.....	113
Қурамбоев К.	Янгича оҳангларда жилоланган таржималар..	120
Janbekow K.	Magtymguly türkmen-özbek dostlygynyň köprüsidir.....	127
G‘ulom Saxi Vakilzoda Yurtdosh Andxuyi	Xalq shoiri Maxtumquli Firog‘iy va uning haqida olimlarning qarashlari.....	132
Mohammad Naim Ghafoori	Бозтоби афкори Махтумқулии Фароғй дар кишварҳои ҳамсоя.....	141
Yorqin Muhammad Halim	Maxtumquli Firog‘iyning she’rlari musiqiy qanotlarida.....	148
Abdul wakil Rashid	Magtymguly Pyragynyň goşgularynda sopuçylyk we tarygatyň şöhlelenişi.....	150
Avazov E.X.	Maxtumquli Firog‘iy: vatanga sadoqat va do‘stlik ijodkori.....	159
Mirzayev G.R.	Maxtumquli Firog‘iy merosi – O‘zbekiston va Turkmaniston xalq diplomatiyasining muhim omili.....	166
Yuldashev N.T.	Maxtumquli she’riyatida komil inson konsepsiyasi.....	174
Shukurov A.A., Fayziyeva X.Ch.	Maxtumquli Firog‘iy ijodida pand va o‘git.....	179

Omonturdiyev A.A.	Maxtumquli – tuyg‘uni tarbiyalovchi buyuk shoir.....	182
Саидов Б.	Махтумкули Фраги – певец любви и красоты.....	187
Hojahanowa T.	Magtymguly Pyragy – türkmen özbek dostlugynyň berk binýadydyr.....	195
Amini Aziz Ahmad	Maxtumquli ijodi dunyo olimlari nigohida.....	200
Nadim Muhammad Humayun, Nazarov Z.M.	Maxtumquli Firog‘iy ijodida inson va jamiyat...	203

II SHO‘BA. MAXTUMQULI FIROG‘IY IJODI: O‘ZBEK-TURKMAN ADABIY ALOQALARI

Баҳодир Карим	Махтумқулнинг кўнгли.....	207
Ochilov E.	Maxtumquli va Mirzo Kenjabek.....	215
Ақиев Ж.	Фироғийни ёд этиб	222
Gaýlyýewa O. K.	Magtymgulynyň döredijiligi we döwrebap özbek poeziýasy.....	227
Муртазоев Б.	Алишер Навоий ва Махтумқули Фироғий….	235
Мустафоқулов Р.Б.	Махтумқули шеърияти таржималари ҳақида	242
Çaryýew S.	Magtymgulynyň edebi garaýyşlary.....	249
Матризоев Қ.	Махтумқули ижодий мероси.....	259
Сариев С.М.	Махтимқулидан илҳом олиб.....	268
Mukymowa A.	Diplomatik gatnaşyklarda edebiýatyň orny.....	274 280

Qosimov U., Jumanov A.	O‘zbek she‘riyatida Maxtumquli roli.....	
Абаев С.	Магтымгулы гүнорта арал бойларында.....	286
Jepbarova S.K.	Maxtumqulining o‘zbek tilidagi tarjimalarining tahlili (olim K.Quramboyev ilmiy tadqiqotlari misolida).....	293
Sharifi M.A	Maxdumquli Firog‘iy she’rlarida inson va Vatan tasviri.....	300
Madraximova N.Y.	Maxtumquli ijodining o‘zbek tarjimonlari.....	309
Jo‘rayev N.N.	Maxtumquli asarlarida o‘zbek va turkman lingvomadaniyati.....	314
Xudoymurodova H.M.	Maxtumquli va turkman-o‘zbek adabiy-madaniy muhiti.....	318
Sabyrowa A.	Magtymguly Pyragynyň taglym-garaýyşlarynyň edebi kökleri.....	324
Химматова Г.	Махтумқули ижоди тадқиқоти тарихидан…..	329
Oqbutayev B. X.	Maxtumquli ijodi va o‘zbek – turkman adabiy aloqalari tarixiga bir nazar.....	334
Ro‘ziyev E.O‘.	Maxtumquli ijodida ishq va oshiq talqini.....	342
Mardanov R.G‘., Gulmuradova S.O‘.	O‘zbek va turkman adabiyotining yetuk namoyandasi.....	348
Oqbutayev B.X.	Maxtumquli – oltin silsila vakili.....	352
Hamdamova N.T.	Maxtumquli va Mirzo Kenjabek she’riyatida diniy-irfoniy leksika lingvopoetikasi.....	359
Abduvoxidov S.A.	Maxtumquli Firog‘iy – xalqlar do‘stligi kuychisi	366

Qaxramonova S.D. Maxtumquli – o‘zbek va turkman shoiri..... 370

3- SHO‘BA. MAXTUMQULI IJODI LINGVOPOETIKASI

Sayyid Mohammad Olim Labib Maxtumquli ijodida vatansevarlik, insonparvarlik g‘oyalarining tarixiy tahlili..... 375

Ahmedov H.Y. Maxtumquli she’riyatining lingvopoetik xususiyati..... 381

Arslonov A. Maxtumquli ijodida tasavvuf ohanglari..... 386

Ёқубов Ш. Махтумқули лирикасида ономастик бирликларнинг ўрни..... 391

Ҳамраева М.А. Шоир шеъриятининг ўзига хос жиҳати..... 399

Amonturdiyev N.R. Maxtumquli ijodida etnografizmlar aksi..... 406

Kilichov N.R. Maxtumquli she’rlaridagi frazeologik birliklarning strukturaviy modellari..... 411

Nadim Muhammad Humayun, Turdiqulov Sh.D. Maxtumquli Firog‘iyning she’riyatida talmeh sa’natining o‘rni..... 417

Раимова С. Махтумқули шеърларининг ғоявий-бадиий хусусиятларига доир..... 423

Алланов Қ.А., Чориев А.Қ. Махтумқули ижодида ҳудудларнинг географик таърифи..... 428

Xamidov M. Maxtumquli ijodida biblionimlarning leksikografik xususiyatlari..... 436

Sultonqulova F.B. Maxtumquli lirikasida an’anaviy yo‘l obrazi..... 442

Nurjonov O.E., Chariyev Ch.D.	Magtyguly Pyragynyň şygyrlary öwüt-nesihatyň ummany.....	447
Shamsudinova I.	Badiiylik ifodasida yuklamalarning ishtiroki (Maxtumquli she'riyati talqinida).....	453
Davidov Y.J.	Maxtumqulining polisemantik so'zlardan foydalanish mahorati.....	457
Gulobov A.N.	Maxtumqulining «Yuraging qon ichinda» she'ri badiiy tahlili.....	462
Begjanow H.	Magtymguly Pyragynyň döredijiliginde diliň çeperçilik serişdeleriniň ulanylmagy.....	466
Normurodova Z.	Maxtumquli ijodida epitetlar.....	473
Amangeldiyeva G. **Kilichov N.R.**	Maxtumquli she'rlaridagi ikki komponentli frazemalarning struktur-semantik xususiyatlari..	478
Kenjayev Z.S., Turdiqulov Sh.D.	Maxtumquli ijodida oronimlarning qo'llanishiga doir ayrim mulohazalar.....	486
Bazarov Sh.A.	Maxtumquli asarlarida nutq madaniyati va notiqlikning o'ziga xos talqini.....	491
Abdullayeva N.I.	Maxtumquli she'rlarida talmeh san'atining qo'llanilishi.....	496
Muxtorova M.Sh.	Maxtumquli she'riyatida aytishuv: an'ana va izdoshlik.....	502
Çaryýew Ç.D. Awezklyçewa S.S.	Magtymgulu-Pyragynyň munazara şekilli şygyrlary.....	506
Nazarova O'.	Maxtumquli ijodida vatanparvarlik tuyg'ularining ulug'lanishi.....	512
Yunusova M.	Maxtumquli lirikasida ayrim tasavvufiy-ramziy leksemalar tahlili.....	516

Xongeldiyeva S.Sh. Maxtumquli ijodida metaforalar..... 521

VI SHO‘BA. GLOBAL DUNYO VA TURKIY OLAM: ILM-FAN, IJTIMOIY-FALSAFIY MASALALAR

Гафурова С.У. Туркий тилларни ўрганишда «Таворихи гузида – Нусратнома» асарининг ўрни..... 527

Тўймурадов З.Х. Тил ривожланишига этнос яшаш тарзининг таъсирига доир (ўзбек ва туркман тиллари мисолида)..... 533

Раҳмонов М., Мавлонова С. Туркий тилларда сўзнинг қудрати ва вазифаси..... 540

Саидова С.Э. Шарҳи маъноии вожаҳои ифодагари олоти маишӣ дар шеваҳои тоҷикон ва ӯзбекони Сурхондарёи шарқӣ дар асоси фарҳанг ва луғатҳо..... 547

Қурбоналиева М.С. Ўзбек-тожик зуллисонайнлиги..... 555

Yakibova D.Sh. Maxtumquli ijodida vatanparvarlik, insonparvarlik g‘oyalarini dars jarayonida foydalanish..... 563

Alimardanov E.I., Shukurov A.A. Xorazm dialektal zonasidagi turkman shevalarining o‘rganilishi..... 569

Turdimurodov S. Sifat turkumli evfemizmlarning nutqdagi o‘rni va o‘ziga xos xususiyatlari..... 577

Ergasheva D.A. Realiya – xalq ruhiyati ifodasi..... 582

Kultayeva F.B. Ergonimlarning funksional-semantik va struktur tasnifi xususida..... 589

Boysariyeva S. Elektron morfem o‘quv lug‘atining til ta’limidagi roli..... 596

Qobilov M.E.	Tibbiy terminlarning lingvostilistik xususiyati...	601
Xoldorov Y.	Antroponimlarda evfemik va disfemik xususiyatlarning aks etishi.....	611
Esonturdiyeva D.	O‘rta asrlarda o‘zbek tilining nufuzi va uni oshirishga bo‘lgan harakatlar.....	615
Ishqurbanova M.H.	Milliy xarakterdagi frazeologizmlarning semantik xususiyatlari.....	619
Eshto‘xtarova M.	Adabiy til va sheva munosabati.....	624
Xurramova T.M.	«Go‘ro‘g‘li» turkum dostonlarida leksik dialektizmlarning qo‘llanilishi («Go‘ro‘g‘lining tug‘ilishi», «Malla savdogar», «Oltin qoboq» dostonlari misolida).....	632
Jo‘rayeva M.S.	O‘tkir Hoshimovning «Qalbingga quloq sol» hikoyasida ekspressivlikni ta’minlovchi vosita sukutning qo‘llanilishi.....	638
To‘raliyev B.E.	Savdogar nutqining lingvistik tadqiqi…….	642